

ระบำสะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นจากลวดลายผ้าทอมืออ่างศิลา:

กรณีศึกษา ระบำทอลายวิศิษฐ์ภูษา

EXPLORING ANG SILA HANDWOVEN MOTIFS FOR A DANCE EXPRESSING LOCAL IDENTITY: A CASE OF TOR LAI WISIT PHUSA

วาสิตา หุ่นศรี¹ มานิต เทพปฏิมาพร²

Wasita Hunsri¹ Manit Theppatimaporn²

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้เป็นการถอดความรู้ด้านการออกแบบระบำจากนาฏศิลป์นิพนธ์เรื่อง การสร้างสรรค์นาฏศิลป์จากผ้าทออ่างศิลา ชุด ทอลายวิศิษฐ์ภูษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์จากกระบวนการทอผ้าและลวดลายผ้าทออ่างศิลา การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ โดยได้มีการดำเนินการศึกษาจากเอกสารวิชาการและการสัมภาษณ์เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานการแสดง โดยวิเคราะห์ข้อมูลและนำมาวางโครงสร้างการแสดงแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 กระบวนการทอผ้า ช่วงที่ 2 ลวดลายผ้าทอ แนวคิดการออกแบบท่ารำคือการแปลงกิจกรรมทอผ้าเป็นนาฏยภาษา แล้วนำมาจัดวางองค์ประกอบโดยนำการกระทำและกิจกรรมการทอผ้าตามลำดับเรื่อง (Narrative Structure) ที่กำหนดไว้มาสร้างท่ารำตามภาพลักษณ์ของท่าทาง (Movement Imagery) แล้วถอดภาพการเคลื่อนไหวของร่างกายออกมาในลักษณะของ "ท่ารำ" ตามลักษณะการเคลื่อนที่ของผู้ทอผ้าการนำเส้นด้าย ผืนผ้า กระสวย หรือที่ทอผ้ามาประกอบการรำ สามารถช่วยสร้างภาพจำที่เชื่อมโยงผู้ชมเข้ากับบริบทของงานหัตถกรรมพื้นบ้านการออกแบบท่ารำจากลวดลายผ้าใช้หลักการพื้นฐานทางทัศนศิลป์จากองค์ประกอบของเส้นและรูปทรงนำมาใช้วิเคราะห์ลวดลายเพื่อถอดออกมาเป็นเส้นทิศทาง และการจัดวางตำแหน่งของนักแสดง แนวคิดการสร้างสรรค์บทเพลงจากเครื่องดนตรีพื้นบ้านภาคกลางเพื่อสื่อสารความหมายและเล่าเรื่องตามโครงสร้างการแสดงที่กำหนดไว้

คำสำคัญ: การออกแบบท่ารำ, ผ้าทอมืออ่างศิลา, ระบำเอกลักษณ์ท้องถิ่น

¹ นิสิตสาขาวิชาดนตรีและการแสดง คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา 61350041@go.buu.ac.th

¹ Student, Music and Performing Arts Program, Faculty of Music and Performing Arts, Burapha University, 61350041@go.buu.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรีและการแสดง คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา manit@go.buu.ac.th

² Assistant Professor, Department of Music and Performing Arts, Faculty of Music and Performing Arts, Burapha University, manit@go.buu.ac.th

Receive 08/08/68, Revise 12/12/68, Accept 24/02/69

Abstract

This article presents a creative work derived from the dance thesis entitled “*Tor Lai Wisit Phusa*”: *A Choreographic Creation Inspired by Ang Sila Handwoven Textiles*. The objective of the study is to develop a dance performance that reflects both the traditional weaving process and the distinctive textile patterns of Ang Sila. Employing a qualitative research methodology integrated with creative practice, data were collected through a review of academic literature and interviews with local textile artisans. These findings were then analyzed and applied to the choreographic development.

The performance is structured into two parts: the first part depicts the sequential process of handweaving, while the second part interprets the aesthetic characteristics and cultural significance of the textile motifs. The choreographic concept is grounded in the transformation of traditional weaving activities into a codified dance language, organized through a pre-determined narrative structure. Each phase of the weaving process is reimagined through movement imagery, allowing the bodily actions of weavers to be abstracted into stylized choreography. The use of tangible materials—such as threads, fabrics, shuttles, and traditional looms—as part of the performance serves to evoke a symbolic “visual memory” that connects audiences with the cultural context of local craftsmanship.

This choreographic approach underscores the integration of embodied knowledge and material culture, presenting an innovative means of preserving and reinterpreting intangible heritage through Thai dance creation. Furthermore, original music composed using traditional Thai instruments enhances the narrative and supports the overall thematic structure of the work.

Keywords: choreographic design, Ang Sila textile, Dance Reflecting Local Identity

1. ที่มาและความสำคัญ

ตำบลอ่างศิลา (หรือชื่อเดิมคือ อ่างหิน) เป็นเมืองท่าที่มีการค้าขายรุ่งเรืองแห่งหนึ่งรวมไปถึงการค้าขายผ้าทอมือด้วยครั้งที่สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เสด็จพระราชดำเนินแปรพระฐานมายังตำบลอ่างศิลา พระองค์ทรงเห็นความยากลำบากในการทำมาหากินของชาวบ้านจึงมีพระราชดำริในการสร้างอาชีพด้วยการสอนการทำผ้าทอมือให้แก่ชาวบ้านปึกจนผ้าทอมืออ่างหิน (อ่างศิลา) กลายมาเป็นสินค้าขึ้นชื่อในสมัยนั้น อ่างศิลาและบ้านปึกได้ขึ้นชื่อว่าเป็นแหล่งทอผ้าพื้นบ้านมาเนิ่นนาน ผ้าทอมือเอกลักษณ์เฉพาะในด้านลวดลายการทอ เช่น ตาสมุก ดอกพิกุล ไล่ปลาไหล เป็นต้น (สันทีชฌ์ เอื้อศิลป์ และธีร์ โคตรธา, 2560) นอกจากนี้เกรียงศักดิ์ พรหมณพันธุ์และคณะได้ศึกษาผ้าทออ่างศิลาหรือผ้าทออ่างหินโดยเสนอข้อมูลไว้ว่า ผ้าทออ่างศิลาหรือผ้าทออ่างหินเป็นงานหัตถศิลป์ที่มีชื่อเสียงของ อ่างศิลา จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างสูงระหว่างช่วงปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ. 2435-2475) เนื่องจากเป็นผ้าทอที่มีคุณภาพดี เนื้อละเอียด ทอแน่นและมีลวดลายที่สวยงามในหมู่ชนชั้นสูง ชนชั้นราชสำนักและข้าราชการนิยมซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าทอมืออ่างศิลาเป็นของที่ระลึกของฝาก สำหรับผ้าทอมือบ้านมาบหม้อที่สืบสานผ้าทอมือบ้านปึก-อ่างศิลา มาจากครั้งสมเด็จพระบรมราชเทวีเป็นต้นมา จากการสืบค้นผู้ที่สามารถทอผ้าแบบโบราณภายในชุมชน พบผู้ที่สามารถทอผ้าแบบโบราณเพียง 2 ท่าน คือ คุณยายไอ้ (นางสาย เสริมศรี) และคุณยายหง่วน (นางหง่วน เสริมศรี) ซึ่งท่านได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การทอผ้าแบบโบราณให้ทายาทและนักเรียนในพื้นที่บ้านปึก จนมีทักษะฝีมือและพัฒนาจนเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือบ้านมาบหม้อ โดยผ้าทอมือบ้านมาบหม้อมีลวดลายที่สวยงามเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น กระบวนการในการทอผ้าแบบโบราณ

ด้วยความสนใจสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์จากแรงบันดาลใจที่มาจากวัฒนธรรมชุมชนที่อยู่บริเวณชุมชนใกล้เคียงกับมหาวิทยาลัยบูรพาจึงเป็นที่มาของแรงบันดาลใจและความต้องการศึกษาข้อมูลลวดลายของผ้าทอจากผ้าทออ่างศิลาเพื่อนำมาออกแบบลีลาและการเคลื่อนไหวทางนาฏศิลป์ไทย ทั้งนี้ผ้าทออ่างศิลาหรือเรียกกันตามชุมชนที่ตั้งของการทอผ้าอีกชื่อหนึ่งคือ “ผ้าทอบ้านปึก” เป็นผ้าฝ้ายทอมือที่มีชื่อเสียงและเป็นเอกลักษณ์ประจำตำบลอ่างศิลาและยังคงมีการสืบทอดการทอผ้าฝ้ายเพื่อการอนุรักษ์และการสร้างรายได้ภายในชุมชน ดังที่บุญเชิด หนูอ้อมอ้างถึงในศรัณญา ประสพชิงชนะ และคณะ (2565) ได้กล่าวถึงผ้าทออ่างศิลาไว้เช่นเดียวกันว่า ผ้าทออ่างศิลาเป็นภูมิปัญญาการทอผ้าอ่างศิลา-บ้านปึกลักษณะ พิเศษของผ้าทออ่างศิลาที่ไม่เหมือนพื้นที่อื่น ๆ คือกรรมวิธีการนำข้าวสุกมาหมักในขั้นตอนการเตรียมด้าย แล้วใช้กบมะพร้าวแปลงเส้นด้ายให้หมดจนทำให้เมื่อนำด้ายไปทอผ้าจึงได้เนื้อผ้าที่ออกมาแน่นเนียน เรียบ ไม่มีขน ใส่สบาย รีดแล้วสวย เหนียว และทนทานลวดลายของผ้าทอมือคุณยายหง่วนลายดั้งเดิมมีทั้งหมด 13 ลาย จากนั้นนำมาประยุกต์

ลวดลายในแต่ละพื้นเอกลักษณ์ลายเป็นทางตรงไม่ได้เป็นทางขวาง เหมือนผ้าขาวม้าของภาคอีสาน ซึ่งจะใช้ลายขัดเป็นตาใหญ่แต่ผ้าทออ่างศิลาจะนำลวดลายดั้งเดิมที่มีมาใช้ในการขัดจะได้เป็นตาเล็ก และลวดลายเฉพาะ

จากรายละเอียดข้อมูลดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นแรงบันดาลใจที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์ นาฏศิลป์ไทยรูปแบบระบำโดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการทอผ้าและลวดลายของ ผ้าทออ่างศิลาที่มีความเป็นเอกลักษณ์โดยใช้ผลงานสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์เป็นเครื่องมือเก็บบันทึก ข้อมูลการทอผ้าและลวดลายผ้าซึ่งทำให้เกิดประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการและการเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน

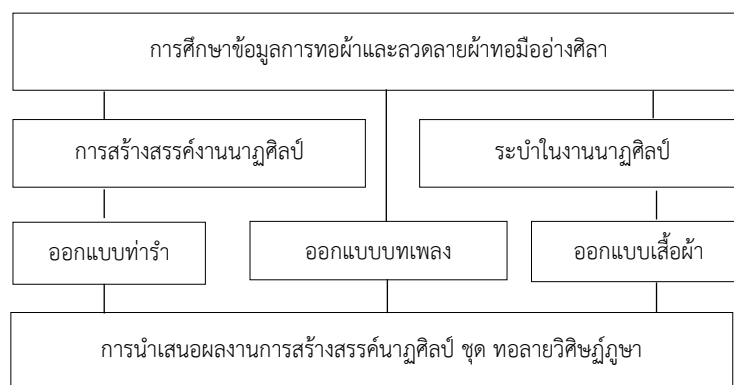
2. วัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์

เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยชุด ทอลายวิศิษฎ์ภูษา จากกระบวนการทอผ้าและลวดลายผ้าทอ มืออ่างศิลา

3. ขอบเขตการสร้างสรรค์

การศึกษาและการรวบรวมข้อมูลการทอผ้าและลวดลายผ้าทอมืออ่างเป็นข้อมูลที่ได้จาก บุคคลข้อมูลคือ คุณเกษม อินทโชติ (อดีตกำนันประจำตำบลบ้านปึก)

4. กรอบแนวคิดของการสร้างสรรค์

แผนภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย

5. วิธีการดำเนินงาน

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ โดยได้มีการดำเนินการศึกษาหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เอกสารวิชาการ และการสัมภาษณ์ ผู้ดูแลศูนย์ผ้าทออ่างศิลาเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานการแสดง โดยวิเคราะห์ข้อมูลและนำมาวางแผนโครงสร้างการแสดงแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 กระบวนการทอผ้า ช่วงที่ 2 ลวดลายผ้าทอ โดยมีการกำหนดองค์ประกอบของการแสดง คือ การออกแบบท่ารำ การออกแบบเพลง การออกแบบเสื้อผ้า

6. การทอผ้าและลวดลายผ้าทอมือพื้นบ้านอ่างศิลา

จากการศึกษาการเรียบเรียงบทสัมภาษณ์ของกำนันเกษม อินทโชติ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มกราคม 2565) ได้กล่าวถึงช่วงเวลาที่มีการทอผ้าอ่างศิลาได้หายไป ว่า

“ได้กำเนิดผ้าโสร่งปาเต๊ะซึ่งถักทอด้วยเครื่องจักรทอผ้าใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการทอผ้าซึ่งทำให้มีสีสันสดใสกว่าผ้าทอของเดิม สีย้อมมีความคงทนสวยงามยิ่งกว่าประหยัดเวลายิ่งกว่าทำให้ผ้าทอมือหายไปจากตำบลอ่างศิลาและตำบลบ้านปึกไป”

กำนันเกษม อินทโชติได้เริ่มต้นฟื้นฟูผ้าทอบ้านปึกอ่างศิลาขึ้นใหม่อีกครั้งโดยมีคุณยายหงวน เสริมศรีเป็นผู้ฝึกสอนวิธีการทอผ้าลายโบราณดั้งเดิมของผ้าทออ่างศิลา ทั้งนี้ด้วยความที่เว้นระยะมานาน คุณยายหงวนต้องทบทวนพื้นลายผ้าและวิธีการทอ ซึ่งพบปัญหาหลายประการ เช่น ค้นลายแล้วเดินเข้าก็ไม่ครบถ้วนทำให้เส้นด้ายเหลือทั้งที่และฟืมที่ใช้ดั้งเดิมเป็นไม้ที่มีอายุเก่าแก่ มีความคมทำให้ระหว่างทำงานเกิดด้ายขาดและต้องเริ่มต้นใหม่ ปัญหาอีกประการคือกระดานม้วนด้ายซึ่งใช้ระยะทางในการดึงได้ค่อนข้างมาก หากเส้นด้ายเกิดการหย่อนและพื้นอาจทำให้เกิดความสกปรกกว่าจะทอผ้าได้แต่ละผืนจึงใช้เวลานานพอสมควร แต่กระนั้นคุณยายหงวนก็สามารถฟื้นคืน ค้นลายผ้าโบราณของอ่างศิลากลับมาได้สำเร็จหลังจากพบปัญหาในกระบวนการทอผ้ามานานาประการ

กำนันเกษม อินทโชติ จึงทบทวนหาวิธีแก้ปัญหาดังกล่าว โดยออกเดินทางเพื่อหาความรู้เรื่องวิธีการทอผ้าที่จังหวัดชัยภูมิเรียนรู้เกี่ยวกับเส้นด้ายที่ผ้าทอจังหวัดชัยภูมิใช้ศึกษาลายผ้าของจังหวัดชัยภูมิ จนกระทั่งพบกับผู้ค้นลายผ้าท่านหนึ่งทางกำนันเกษม อินทโชติได้ติดต่อว่าจ้างให้มาฝึกสอนทอผ้าที่ตำบลบ้านปึกทำให้บุคลากรสามารถค้นลายทอผ้าและดำเนินการทอผ้าได้สะดวกและมีประสิทธิภาพมากขึ้นเป็นการนำวิธีการทอจากทางจังหวัดชัยภูมิซึ่งมีนวัตกรรมที่สะดวกสบายมากกว่าเข้ามาใช้ทำให้ผ้าทอบ้านปึกอ่างศิลาเพิ่มระดับความแข็งแรงคงทนของผ้าทอมากขึ้นโดยไม่ทิ้งลายผ้าดั้งเดิมของผ้าทอบ้านปึกอ่างศิลา กระนั้นก็ยังพบปัญหามากมาย เช่น ด้ายที่ใช้ทำให้เสื้อผ้าแข็งใส่ไม่สบาย ทำให้ต้องคัดสรรด้ายจากแหล่งอื่น ๆ โดยเลือกซื้อเส้นด้ายเป็นฝ้ายอย่างดีจากโรงงานที่จังหวัดสมุทรปราการ โดยผ่านการย้อมสีด้ายอย่างดีจากโรงงานดังกล่าวโดยคัดเลือกสีอย่างพิถีพิถันเพื่อให้สีมีความคงทน

อีกทั้งยังผสมผสานกับการนำเส้นด้ายมาทอด้วยข้าวสอยซึ่งเป็นวิธีดั้งเดิมอันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของผ้าทอบ้านปึกอ่างศิลาจนมีผู้สนใจจับจ่ายซื้อและนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้ามากขึ้น จึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มสตรีเพื่อนำผ้าทอบ้านปึกอ่างศิลามาต่อยอดแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น เสื้อเชิ้ต กระเป๋า ฯลฯ โดยได้มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การทอผ้าโบราณ “คุณย่าท่าน” โดยร่วมมือและก่อสร้างศูนย์ในโรงเรียนวัดใหม่เกตุงามชื่อ “คุณย่าท่าน” นั้นตั้งขึ้นเพื่อรำลึกในสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) (สนธิ์ไชย ธีรศิลป์และธีร โคตรธา, 2560)

จุดเด่นของผ้าทออ่างศิลาแตกต่างจากแหล่งอื่น ๆ คือกระบวนการเตรียมเส้นด้ายโดยใช้ “ข้าวสูก” มาเป็นส่วนหนึ่งของกรรมวิธี โดยมีขั้นตอนที่เป็นเอกลักษณ์เริ่มจากนำขดด้ายไปจุ่มน้ำให้เปียกแล้วนำไปขยำกับข้าวสูกจนแหลก จากนั้นนำไปผึ่งแดดจนแห้งเมื่อตากแดดต้องคอยกระตุกเส้นด้ายเพื่อให้เศษข้าวหลุดออก เมื่อนิ่มแล้วจึงนำไปแช่น้ำอีกครั้งเพื่อให้มันแล้วบิดน้ำออกให้แห้งก่อนนำขึ้นราวผึ่งให้เรียบ ขั้นตอนต่อมาจะใช้กาบมะพร้าวที่เรียกว่า “จันดง” ซึ่งมาจากเปลือกมะพร้าว 1 ลูกแบ่งเป็น 3 ส่วน โดยใช้รอยตัดของกาบมะพร้าวมาขัดเส้นด้ายเพื่อกำจัดขนออกเส้นด้ายที่ได้จะนุ่ม ไม่พันกัน และมีความเรียบเนียนพร้อมสำหรับการทอ ทำให้ผ้าที่ได้มีผิวสัมผัสแน่นเรียบ เนื้อบาง และสวมใส่สบายซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของผ้าทออ่างศิลา

อุปกรณ์และวัตถุดิบในการทอผ้าอ่างศิลาส่วนใหญ่เป็นวัตถุดิบที่ได้ในท้องถิ่นและมักจะเป็นของตนเองแทบทุกบ้านที่เคยทอมาตั้งแต่บรรพบุรุษ อุปกรณ์ต่าง ๆ นั้นสามารถเก็บรักษาไว้ใช้ได้นาน ๆ เพราะมีความมั่นคงและมีความละเอียดไม้ที่ใช้ประกอบเป็นทอผ้ามักเป็นไม้เนื้อแข็งที่มีความแข็งแรงใช้ได้นาน ถ้าหากเกิดการชำรุดก็สามารถหาวัสดุในท้องถิ่นมาซ่อมแซมได้และส่วนประกอบย่อยเช่น ฟืม ตะกอล ไม้ตีนทูกนั้นก็อาจหาได้ในท้องถิ่น ก็ทอผ้าเป็นโครงไม้รูปสี่เหลี่ยมสำหรับเอาอุปกรณ์ในการทอผ้า เช่น ฟืม ตะกอล ไม้ตองเตง ไม้หน้าทูกนำมาประกอบกันเพื่อใช้ในการทอผ้า (จักรกริศน์ บัวแก้ว, 2548)

7. การสร้างสรรค์การแสดง ชุด ทอลายวิศิษฐ์ญา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผ้าทอมืออ่างศิลาเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบท่ารำ โดยมีการออกแบบท่ารำจากกระบวนการทอผ้าและลวดลายที่มีความเป็นเอกลักษณ์ โดยคัดเลือกจากลวดลายดั้งเดิมที่เป็นที่นิยมจำนวน 3 ลาย ได้แก่ ลายไส้ปลาไหล-นกกะทา ลายดอกพิกุล และลายสมุก ทั้งนี้แนวทางออกแบบลีลาและการเคลื่อนไหวกำหนดใช้รูปแบบนาฏศิลป์ไทยที่ถูกจัดวางและออกแบบให้สอดคล้องตามแนวคิดการดำเนินเรื่องจากผ้าทออ่างศิลาซึ่งมีการใช้ทฤษฎีการออกแบบนาฏยประดิษฐ์ การสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ นาฏศิลป์พื้นเมือง และการสร้างงานระบำในงานนาฏศิลป์นำมาใช้เป็น

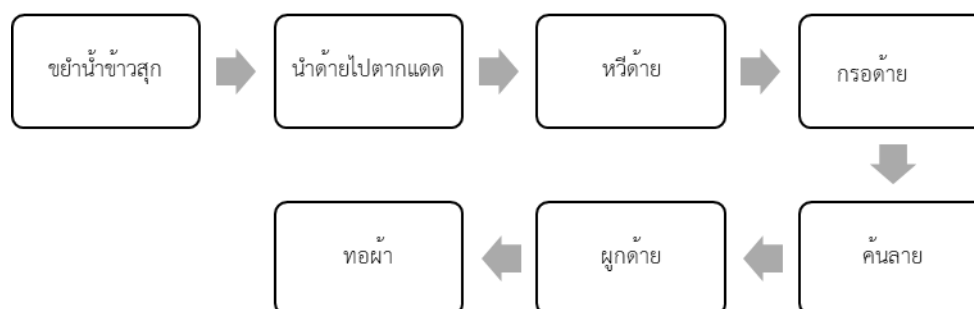
กรอบแนวคิดในการจัดวางองค์ประกอบท่ารำ การเคลื่อนไหว การใช้พื้นที่บนเวที ทั้งนี้ได้กำหนดโครงสร้างการออกแบบท่ารำแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

ช่วงที่ 1 กระบวนการทอผ้า ผู้วิจัยได้แรงบันดาลใจมาจากกระบวนการทอผ้าจะเป็นออกแบบท่ารำจากอกับกิริยาของมนุษย์ที่กำลังทำขั้นตอนต่าง ๆ ของการทอผ้านำมาปรับและสร้างสรรค์การแสดงในรูปแบบของระบำ ท่ารำจะเป็นท่าที่เหมือนกันและแตกต่างกันแต่สื่อความหมายที่เหมือนกัน ซึ่งในการแสดงได้มีการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดง คือเส้นด้ายเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการทอผ้าได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ช่วงที่ 2 ลวดลายผ้าทอ ผู้วิจัยได้แรงบันดาลใจมาจากลวดลายผ้าทออ่างศิลาจึงได้ทำการทดลองวาดเส้นตามลวดลายของผ้าทอและทดลองออกแบบท่ารำตามลักษณะชื่อเรียกของลายผ้าออกมาเป็นลักษณะของการเคลื่อนไหวของสัตว์และดอกไม้ ผู้วิจัยจึงนำการทดลองมาเป็นแนวในการออกแบบท่ารำและการแปรแถวของการแสดงในรูปแบบของระบำซึ่งมีการใช้ทฤษฎีการออกแบบนาฏยประดิษฐ์ รูปร่าง-รูปทรงเพื่อให้เห็นถึงลวดลายผ้าทอ

7.1 การออกแบบท่ารำช่วงที่ 1 (วิธีการทอผ้า)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการทอผ้าพื้นเมืองอ่างศิลา จึงได้กำหนดแนวทางการออกแบบท่ารำเพื่อสะท้อนถึงวิธีการทอผ้าโดยเลือกการกระทำ (Action) ของผู้ทอและกิจกรรมการทอผ้า (Business) เพื่อลำดับเรื่องตามขั้นตอนการทอผ้า ดังนี้

แผนภาพ 2 ลำดับเรื่องตามขั้นตอนการทอผ้า

ที่มา: มานิต เทพปฏิมาพร

เมื่อวางลำดับเรื่องตามขั้นตอนการทอผ้าแล้วจึงนำท่าทาง การเคลื่อนไหว และกิจกรรมการทอผ้ามาสร้างท่ารำโดยใช้แนวคิดการออกแบบท่ารำคือการแปลงกิจกรรมทอผ้าเป็นนาฏยภาษา แล้วนำมาจัดวางองค์ประกอบโดยนำการกระทำและกิจกรรมการทอผ้าตามลำดับเรื่อง (Narrative Structure) ที่กำหนดไว้มาสร้างท่ารำตามภาพลักษณ์ของท่าทาง (Movement Imagery) แล้วถอดภาพการเคลื่อนไหวของร่างกายออกมาในลักษณะของ "ท่ารำ" ตามลักษณะการเคลื่อนที่ของ

ผู้ทอผ้าการนำเส้นด้าย ผืนผ้า กระสวย หรือก็ทอผ้ามาประกอบการรำ สามารถช่วยสร้าง “ภาพจำ” ที่เชื่อมโยงผู้ชมเข้ากับบริบทของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ปรากฏตามรูปภาพที่แสดงไว้ ดังนี้

ภาพที่ 1 ขั้นตอนขยำน้าข้าวสุก
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

ภาพที่ 2 ขั้นตอนนำด้ายไปตากแดด
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

ภาพที่ 3 ขั้นตอนการทอผ้า
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

ภาพที่ 4 ขั้นตอนการกรอผ้า
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

ภาพที่ 5 ขั้นตอนการคันลาย
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

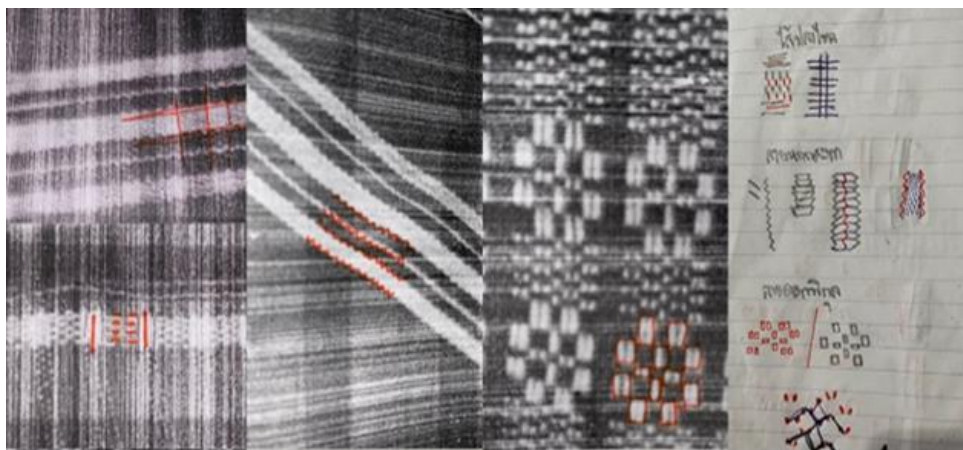
ภาพที่ 6 ขั้นตอนการกรอผ้า
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

ภาพที่ 7 ขั้นตอนการทอผ้า
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

7.2 การออกแบบท่ารำช่วงที่ 2 (ลวดลายผ้าทออ่างศิลา)

จากข้อมูลการศึกษาลวดลายผ้าทออ่างศิลาที่ใช้เป็นเอกลักษณ์การทอผ้าและจัดจำหน่ายจึงได้กำหนดลวดลายผ้าทออ่างศิลาจำนวน 3 ลวดลาย ได้แก่ ลายไส้ปลาไหล ลายนกกระทาและลายดอกพิกุลโดยใช้หลักการพื้นฐานทางทัศนศิลป์จากองค์ประกอบของเส้น รูปทรงนำมาใช้วิเคราะห์ลวดลายเพื่อถอดออกมาเป็นเส้น ทิศทาง และการจัดวางตำแหน่งของนักแสดง เมื่อศึกษารายละเอียดของเส้นและลวดลายของผ้าทออ่างศิลาจึงดำเนินการถอดลายและทำความเข้าใจองค์ประกอบของเส้นและรูปร่างเพื่อถอดลวดลายออกมาเป็นรูปทรงและเส้นนำมาเป็นแบบร่างและนำไปใช้ในการออกแบบท่ารำ ภาษาทางนาฏศิลป์และการเคลื่อนไหว

ภาพที่ 8 การทดลองวาดเส้นตามลวดลายของผ้าทอ
ที่มา: ผู้วิจัย

7.2.1 การออกแบบท่ารำลายไส้ปลาไหล ผู้วิจัยออกแบบท่ารำจากลวดลายผ้าทออ่างศิลา โดยเลือกใช้ “ลายไส้ปลาไหล” เป็นแรงบันดาลใจ เริ่มต้นจากการออกแบบท่ารำโดยอิงลักษณะการเคลื่อนไหวของปลา จากนั้นจึงแปรแถวตามลวดลายของผ้า โดยอาศัยแนวคิดจากทฤษฎีการออกแบบนาฏยประดิษฐ์มาใช้ในการกำหนดเส้นและรูปทรงบนเวทีและวางโครงสร้างท่ารำให้สอดคล้องกับลวดลาย “ไส้ปลาไหล” ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้ส่วนใหญ่ปรากฏในรูปแบบแถวสี่เหลี่ยม และแถวสลับฟันปลา

ภาพที่ 9 ออกแบบท่ารำลายไส้ปลาไหล
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

ภาพที่ 10 ออกแบบท่ารำของลักษณะปลาไหล
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

7.2.2 การออกแบบท่ารำที่แสดงถึงลายนกระหา ผู้วิจัยออกแบบท่ารำจากลวดลายผ้าทออ่างศิลาโดยเลือกใช้ “ลายนกระหา” เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ เริ่มต้นจากการออกแบบท่ารำโดยอิงจากลักษณะทางกายภาพและการเคลื่อนไหวของนกระหา จากนั้นจึงถ่ายทอดเป็นรูปแบบแถวตามลวดลายของผ้า โดยผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการออกแบบนาฏยประดิษฐ์มาใช้ในการออกแบบแถวและโครงสร้างท่ารำให้สอดคล้องกับลายผ้า “ลายนกระหา” ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้มีลักษณะเป็นแถวรูปสามเหลี่ยม

ภาพที่ 11 ออกแบบท่ารำลายนกระหา
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

ภาพที่ 12 ออกแบบท่ารำของลักษณะนกระหา
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

7.2.3 การออกแบบท่ารำที่แสดงถึงลายดอกพิกุล ผู้วิจัยออกแบบท่ารำจากลวดลายผ้าทออ่างศิลา โดยเลือกใช้ "ลายดอกพิกุล" เป็นแรงบันดาลใจ เริ่มต้นจากการออกแบบท่ารำที่อิงลักษณะของดอกพิกุลจากนั้นจึงถ่ายทอดเป็นรูปแบบแถวตามลวดลายของผ้าโดยผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการออกแบบนาฏยประดิษฐ์มาใช้ในการกำหนดแถวและโครงสร้างของท่ารำให้สอดคล้องกับลายดอกพิกุลซึ่งแถวและโครงสร้างของท่ารำจากลายนี้มีทั้งรูปแบบวงกลม รูปแบบกากบาทและรูปแบบสามเหลี่ยม

ภาพที่ 13 ออกแบบท่ารำลายดอกพิกุล
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

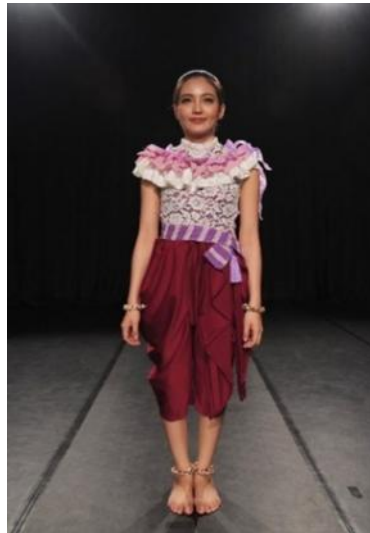

ภาพที่ 14 ออกแบบท่ารำของลักษณะดอกพิกุล
ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

7.3 องค์ประกอบที่ใช้ในการแสดง

7.3.1 แนวคิดการออกแบบดนตรีประกอบการแสดง ผลงานนาฏศิลป์ไทยขึ้นนี้มีองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ในการออกแบบบรรำคือ การออกแบบบทเพลงและการออกแบบเสื้อผ้าเครื่องกาย การออกแบบดนตรีสำหรับการแสดงได้รับเกียรติจากนายวรวรรณ วรฉัตร ดุริยางคศิลป์ป็นสำนักกรมสังคีต กรมศิลปากรเป็นผู้สร้างสรรค์เพลงประกอบการแสดง ชุด ทอลายวิศิษฐ์ภูษา โดยใช้แนวคิดการสร้างสรรคบทเพลงจากเครื่องดนตรีพื้นบ้านภาคกลางเพื่อสื่อสารความหมายและเล่าเรื่องตามโครงสร้างการแสดงที่กำหนดไว้

7.3.2 แนวคิดการออกแบบชุดของการแสดง แนวทางการออกแบบชุดการแสดงได้รับแรงบันดาลใจมาจากประวัติของผ้าทออ่างศิลาโดยเลือกโครงสร้างการแต่งกายของสตรีในสมัยรัชกาลที่ 5 นำมาผสมผสานกับการแต่งกายของชาวอ่างศิลา โดยเลือกให้ผู้หญิงชาวอ่างศิลานุ่งโจงกระเบน เสื้อคอกระเช้าจึงเลือกใช้เสื้อกระชับสัดส่วนที่ประดับด้วยผ้าลูกไม้และนุ่งโจงกระเบน ผู้สร้างสรรค์เลือกใช้ลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ผ้าทออ่างศิลามาใช้ในการตัดเย็บ นอกจากนั้นได้ออกแบบเครื่องประดับโดยออกแบบเข็มกลัดรูปปลาตาวเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของท้องทะเล และออกแบบเครื่องประดับเป็นเข็มขัดโดยใช้วัสดุจากผ้าทออ่างศิลา นอกจากนั้นยังมีส่วนประกอบสำหรับประดับร่างกายเช่น กำไลข้อมือและกำไลข้อเท้าที่ประดิษฐ์ด้วยวิธีการถักผ้า เป็นต้น

ภาพที่ 15 การออกแบบชุดการแสดงทอลายวิศิษฐ์ภูษา

ที่มา: สกาวแก้ว คงรักษา

8. สรุปผล

ระบำทอลายวิศิษฐ์ภูษาเป็นผลงานนาฏศิลป์จากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพและการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์โดยดำเนินการศึกษาหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เอกสารวิชาการ และการสัมภาษณ์ผู้ดูแลศูนย์ผ้าทออ่างศิลาเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานการแสดง โดยวิเคราะห์ข้อมูลและนำมาวางโครงสร้างการแสดงแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 กระบวนการทอผ้า ช่วงที่ 2 ลวดลายผ้าทอ โดยมีการกำหนดองค์ประกอบของการแสดง คือ การออกแบบท่ารำ การออกแบบเพลง การออกแบบเสื้อผ้า

แนวทางการออกแบบท่ารำเพื่อสะท้อนถึงวิธีการทอผ้าโดยเลือกการกระทำ (Action) ของผู้ทอและกิจกรรมการทอผ้า (Business) เพื่อลำดับเรื่องตามขั้นตอนการทอผ้า ลวดลายผ้าทอมืออ่างศิลาที่ใช้เป็นเอกลักษณ์การทอผ้าและจัดจำหน่ายจึงได้กำหนดลวดลายผ้าทออ่างศิลาจำนวน 3 ลวดลาย ได้แก่ ลายไส้ปลาไหล ลายนกกระทาและลายดอกพิกุลโดยใช้หลักการพื้นฐานทางทัศนศิลป์จากองค์ประกอบของเส้น และรูปทรงนำมาใช้วิเคราะห์ลวดลายเพื่อถอดออกมาเป็นเส้น ทิศทาง และการจัดวางตำแหน่งของนักแสดง แนวคิดการออกแบบท่ารำคือการแปลงกิจกรรมทอผ้าเป็นนาฏยภาษาแล้วนำมาจัดวางองค์ประกอบโดยนำการกระทำและกิจกรรมการทอผ้าตามลำดับเรื่อง (Narrative Structure) ที่กำหนดไว้มาสร้างท่ารำตามภาพลักษณ์ของท่าทาง (Movement Imagery) แล้วถอดภาพการเคลื่อนไหวของร่างกายออกมาในลักษณะของ "ท่ารำ" ตามลักษณะการเคลื่อนที่ของผู้ทอผ้า การนำเส้นด้าย ผืนผ้า กระสวย หรือก็ทอผ้ามาประกอบการรำ สามารถช่วยสร้าง "ภาพจำ" ที่เชื่อมโยงผู้ชมเข้ากับบริบทของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน แนวคิดการสร้างสรรค์บทเพลงจากเครื่องดนตรีพื้นบ้านภาคกลางเพื่อสื่อสารความหมายและเล่าเรื่องตามโครงสร้างการแสดงที่กำหนดไว้

แรงบันดาลใจมาจากประวัติของผ้าทออ่างศิลาโดยเลือกโครงสร้างการแต่งกายของสตรีในสมัยรัชกาลที่ 5 นำมาผสมผสานกับการแต่งกายของชาวอ่างศิลา โดยเลือกให้ผู้หญิงชาวอ่างศิลานุ่งโจงกระเบน เสื้อคอกระเช้าจึงเลือกใช้เสื้อกระชับสัดส่วนที่ประดับด้วยผ้าลูกไม้และนุ่งโจงกระเบน ผู้สร้างสรรค์เลือกใช้ลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ผ้าทออ่างศิลามาใช้ในการตัดเย็บ

9. อภิปรายผล

จากกระบวนการสร้างสรรค์สะท้อนให้เห็นว่าการประยุกต์ใช้มิติทางวัฒนธรรมร่วมสมัยกับองค์ความรู้พื้นถิ่น สามารถนำไปสู่การพัฒนาผลงานนาฏศิลป์ที่ไม่เพียงแต่สื่อสารเรื่องราวของชุมชนแต่ยังเปิดพื้นที่ให้กับการตีความใหม่ในเชิงสร้างสรรค์ซึ่งสามารถใช้เป็นต้นแบบในการออกแบบการแสดงเชิงวัฒนธรรมร่วมสมัยในบริบทอื่น ๆ ได้อีกด้วย การเลือกใช้ “การกระทำ (Action)” และ “กิจกรรมการทอผ้า (Business)” ของช่างทอผ้าเป็นแม่แบบในการออกแบบท่ารำ ทำให้ผู้ชมสามารถรับรู้ขั้นตอนการผลิตผ้าทออย่างมีชีวิตชีวาและเข้าใจวัฒนธรรมของชาวอ่างศิลาได้มากขึ้น การใช้หลักทัศนศิลป์ด้านเส้น รูปทรง และการจัดวางทำให้สามารถถอดความงามของลวดลายออกมาเป็นองค์ประกอบการแสดงได้อย่างมีนัยยะทั้งในเชิงสัญลักษณ์และความงามทางศิลปะการเคลื่อนไหว การออกแบบท่ารำจากแรงบันดาลใจภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้องค์ความรู้ทางนาฏศิลป์เพื่อสร้างสรรค์ถ่ายทอดผ่านนาฏภาษานับว่าเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิด narrative structure และ movement imagery อย่างเหมาะสม หลักสำคัญในการสร้างสรรค์ระบำเอกลักษณ์จากท้องถิ่นนั้นผู้สร้างสรรค์ต้องค้นหาแนวทางการเชื่อมโยงกับบริบทวัฒนธรรมและสร้างภาพจำทางวัฒนธรรมให้ปรากฏเด่นชัดด้วยนาฏภาษาและการเคลื่อนไหว ดังนั้นการสร้างสรรค์ระบำครั้งนี้การถอดการกระทำและการเคลื่อนไหวเป็นลีลาท่ารำ เช่น การขยำ การหวีผ้า การนำผ้าไปตากแดด การทอผ้าล้วนแต่มีความเชื่อมโยงกับบริบทวัฒนธรรมและช่วยให้ผู้ชมเกิด “ภาพจำ” ของหัตถกรรมพื้นบ้านอย่างเป็นรูปธรรม

10. ข้อเสนอแนะ

10.1 ควรส่งเสริมการนำองค์ความรู้ด้านหัตถศิลป์ท้องถิ่น เช่น ผ้าทออ่างศิลา มาบูรณาการกับศิลปะการแสดงร่วมสมัย เพื่อสร้างสรรค์ผลงานที่สะท้อนอัตลักษณ์วัฒนธรรมและเปิดโอกาสให้เกิดการตีความเชิงสร้างสรรค์

10.2 การวิจัยในอนาคตอาจขยายไปศึกษาหัตถกรรมหรือศิลปะพื้นถิ่นแขนงอื่น เช่น เซรามิก ผ้าไหม งานจักสาน เพื่อพัฒนาเป็นผลงานนาฏศิลป์ร่วมสมัยที่หลากหลายยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ พรหมณพันธุ์, ชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร, ธรรมศักดิ์ สงกาและคณะ. (2562).

โครงการแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : บ้านมาบหม้อ ตำบลบ้านปึก อำเภอเมือง
จังหวัดชลบุรี (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยบูรพา.

จักรกริสน์ บัวแก้ว. (2548). ผ้าทอพื้นเมืองอ่างศิลา-บ้านปึก. วารสารศิลปกรรมบูรพา, 10(10),
97-104.

สันธิไชย์ เอื้อศิลป์ และธีร์ โคตรธา. (2560). การสร้างสรรค์อัตลักษณ์ตราสินค้าแฟชั่นจาก
หัตถกรรมสิ่งทอชุมชนบ้านปึก-อ่างศิลา จังหวัดชลบุรีด้วยเทคนิคการตัดเย็บชั้นสูง
เพื่อจัดจำหน่ายในตลาดสินค้าแฟชั่นกูตูร์สำเร็จรูป (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยบูรพา.

ศรัณญา ประสพชิงชนะ, ปาจริย์ สุขภิรมย์ และอมรณัฐ เสริมชีพ. (2565). การสำรวจองค์ความรู้
ทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนบ้านมาบหม้อ ตำบลบ้านปึก อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี.
วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 30(2), 155-178.